

Др Јержи Сковронек

КОНЦЕПЦИЈА НАЦИЈЕ »ХОТЕЛА ЛАМБЕР« У КОНФРОНТАЦИЈИ СА БАЛКАНСКОМ СТВАРНОШЋУ.

Реконструисање концепције нације коју су популаризовали представници либерално-конзервативне странке »Велике емиграције«, странке која је добила свој назив »Хотел Ламбер« према париском седишту свог вође – кнеза Адама Јежија Чарториског (Adam Jerzy Czartoryski) – састојала се од активиста различитих политичких нијанса. Тежила је за освајањем »реда душа« у целој емиграцији, а у земљи је веома магловито одређивала критерије идеолошко-политичке припадности. Углавном сводила се на одлучну опозицију према идеологији и деловању левичара, тј. револуционарно-демократске струје и на апсолутно признавање руководства Чарториског. Управо је личност кнеза који је имао велик ауторитет и његове основне изјаве политичког карактера требало да замене, у великој мери, широку прецизну и јединствену идеологију.

У тој ситуацији погледи активиста и теоретичара (односно публициста) »Хотела Ламбер« у питању основном за целу идеологију нације одликовали су се темељним разликама. Један од најистакнутијих теоретичара групације – познати историчар и изванредан публицист – Карол Боромеуш Хофман (Karol Bogomeusz Hoffman) представљао је најмодернију концепцију нације у »Хотелу Ламбер«.

У пракси је одбацивао експоновану непоновљивост народно-стваралачких процеса у смислу романтизма, особито специфику »националног духа«. Настављајући традиције епохе просвећености, признавао је универзални карактер основних процеса развоја друштва и држава, пратио рађање »политичких нација«, тј. оне мере националне свести која се испољава у упорној, пожртвовној тежњи за извојевање независне властите државе – као највишег и природног облика националног опстанка. Признавао је да су утицај привредно-друштвеног развоја на живот народа и државе, те утицај реформа идентични, па отуд произилази потреба да се савлада »накупљена сила отпора« старих лоших традиција – путем увођења рационалних реформи које произилазе из добрих, у пракси проверених европских узорака. Управо према Хофману је непрестана тежња за постепеним еволуционим развојем, а не стабилна традиционална структура државе, најважнији доказ виталности нација, њених права код којих никад није постављено пи-

тање независног опстанка.¹⁾ Као услов развоја и одржавања државног и националног опстанка сматрао је поред тога улазак у »породицу европских народа«, »цивилованих народа«, пошто традиционализам и изолација постају главни извори националне катастрофе.

Међутим, етнички, емоционални и историјски елементи који одређују и продубљавају осећај народне посебности, углавном у овој концепцији су служили стварању »народне мржње која је произлазила из разлике у језику, вери, обичају, историји« – као основног чиниоца који је омогућавао објављивање борбе за независност. Хофман није признавао да је само национално осећање довољан услов да се поновно добије независност. »Да народност уроди плодом, потребни су још осећаји властите снаге, воља; а то може проићи или из цивилизације или из материјалног богатства, из очаја или из спољних околности и туђих интереса. Народност је принцип, то је плодносно тло, али не доноси плод док људска рука на њега не баци зрно.«²⁾ Констатује – на примеру Грчке – да спољна помоћ може постати главна сила која доприноси да нација поново добије независност.

Мишљење других активиста било је умереније, а истовремено проширеније у оквиру специфике или »духа народа« – који није био тако сурово повезан с обликом државног опстанка. Сам кнез Адам био је представник идеја о моделу народа који је највише лично на Хофманов модел. Али у његовој просветитељско-либералној концепцији изразито су били присутни елементи романтичке визије нације (у облику експоновања улоге историјске традиције и засебне личности, карактера нације), а понекад се губила друштвена проблематика нације. Чарториски је прихватао постојећу друштвену структуру, али је сматрао да искључиво племство, а пре свега његов патриотски део јесте база за »праву нацију« у тадашње доба обрамбене борбе за очување националне свести.³⁾ За разлику од свих својих сарадника, а према омладинским просветитељским погледима националну проблематику је учинио основом универзалистичких рационалистичких замисли унапређивања просвете – путем темељне изградње, морализовања начела политике и међународних односа. У народу је видео надређен субјекат међународног закона и основу складне организације човечанства. Дружичје него Хофман морао је обратити пажњу на питање извора или »конститутивних особина нације«, али је то чинио у недовољној мери. За главни показатељ настанка нације сматрао је језик и одговарајућу историјску традицију властите посебности (повезане евентуално са доста јаком

1) К. В. Н (offman), *Cztery powstania czyli krotki wyklad sposobow, jakimi dobijaly sie o niepodleglosc Grecja, Holandia, Portugalia i Polska*, Париз 1837, с. 2, 20 К. В. Н., *Vademecum polskie. Zbiór wiadomości przydatnych Polakom*, Париз 1839, с. 216 – 218 (његови погледи су подлегали извесној еволуцији, али овде ћемо се свесно концентрисати – према опсегу те скице – на прелому 30 – 40-тих година): општа карактеристика – М. Н. Сегејски, *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*, Варшава 1973, с. 161 – 165; добра карактеристика места државе у општој концепцији нације и главних елемената читаве концепције у мисли XVIII – XIX века, – Н. Коуп, *The Idea of Nationalism*, Њујорк 1967, с. 3, 14, 188 и др.

2) К. В. Н (offman), *Cztery powstania*, с. 39.

3) Тако звана Влада (Vladza) (биро код Чарториског који је руководио политичким, и пропагандним акцијама »Хотела Ламберт«) главноме агенту на Истоку, 27 XII 1850, Библиотека Чарториских у Кракову (даље цитат – Чарт.) рукопис IV 5430, с. 665 Види: А. Зелински, *Naród i narodowość w polskiej literaturze i publicystyce lat 1815 – 1830*, Вроцлав 1969, с. 27 и 43.

жељом извојевања независности). Овај последњи критериј имао је у концепцији Чарториског битну улогу у класификацији нација на народе који имају право на пуну независност и народе који се задовољавају гаранцијом пуног развоја права и слободе у ширем оквиру федерације. Крајњи циљ није била подела, атомизација националне друштвености, него баш учвршћивање и проширење веза међу народима које су укоренење у пуној једнакости и слободи сваког од њих – слично као што развој грађанских права гарантираних личности учвршћује везе унутар одређене земље.⁴⁾

Други представници странке развијали су само неке елементе концепције народа које су примали од вође (понекад – из Хофманових предлога) у изразито конзервативном духу. Радиле су то – пре свега – главни активисти и сарадници »Друштва трећег маја« – Јануш Воронич (Janusz Woronicz) као главни идеолог, Владислав Замојски (Wladyslaw Zamoyski) као најближи сарадник кнеза Адама и фактички »Трећег маја« а исто тако Михал Чајковски (Michał Czajkowski) – врло популаран у то доба аутор »козачких« и псеудо-историјских романа, песник козачких традиција и племићких врлина.⁵⁾ Они су јаче експоновали првенство националне борбе, па чак и ограниченог националног опстанка (тј. националних слобода или аутономија) него тежњу ка друштвеним реформама или политичким слободама. Били су противни основној реформи друштвене структуре нација, сасвим негативно су оцењивали западне узоре као такве које утврђују егоизам и трку за новцем, што води деструкцији модела морала и правилних друштвених веза. Одбацивали су могућност да у улози хегемона нације наступи грађанство или народ, пошто су били уверени да она и даље припада само племству.⁶⁾ Али ипак, признајући бар делимично, да кривицу за пропаст Пољске Републике носе привилегисани друштвени слојеви, нису могли потпуно прихватити давне структуре и традиције. Једни (нпр. Чајковски) – показујући мане племства (а пре свега његових богатих делова) – захтевали су да се преодоле или ослабе сталешке баријере и да се оплемени народ, тачније – његови најпожртвованији представници – родољуби или они са интелектуалним заслугама.

Неки од њих (нпр. Замојски, Воронич) само су унутрашње изворе зла у Републици видели у манама великаша, у деформацијама сувише привилегисане и раскалашене аристократије. Али нису захтевали њихову ликвидацију, него само ограничење или можда контролу аристократије од стране чврсте краљевске власти, као чувара снажног друштвеног развоја и »посеб-

4) А. Ј. Czartoryski), *Essai sur la diplomatie*, Париз 1830, с. 14 187, 208.

5) Литература на тему странке Чарториског и њених руководиоца и идеолога је веома опширна, мада није слободна од многих празнина и потребе темељне верификације пре свега у области карактеристике погледа странке. Међу најважнијим делима треба споменути J. Feldmana, *Dzieje polskiej myśli w epoce porozbiorowej*, књ. I (од 1863 г.), Краков 1913; L. Gadoń, *Emigracja Polska*, Краков 1901, књ. I, с. 158 – 171, књ. II с. 135, 221 – 232, 300 – 317; M. Handelsman, »Adam Czartoryski«, књ. I – III (пре свега књ. I и II Варшава 1947 – 1949, В. Конарска, *W kregu Hotelu Lambert. Wladyslaw Zamoyski 1831 – 1846*, Вроцлав 1971, Smochowska – Petrowa, *Michał Czajkowski*, Софија 1973.

6) Види: J. Woronicz, *Rzecz o monarchii i dynastii w Polsce*, Париз 1839, с. 10.) W. Zamoyski, *Pamiętnik posłuzyc mający do historii pierwszych dni powstania Polski w 1830 р.*, Познањ 1866, с. 13; M. Czajkowski, *Kirdżali*, Leipzig 1863, s. XII; M. Czajkowski француском амбасадору у Истанбулу – Bourqueneyа, бележница, 15. I (1842), Чарт. рукопис IV 5410, с. 323.

не развнотеже» у оквиру друштва – која гарантује снагу и правилан развој државе и нације. Уместо оплеменења народа, били су спремни једино да се племству признају његове давне врлине и улога »добростивог оца народа«, а то значи и нације. ⁷⁾ Ова патерналистичка замисао нације била је повезана са чврстом и конзервативном апологијом традиције и слагала се са одговарајућом концепцијом монархијске власти. Може се сматрати да су обе ове варијанте биле учвршћене аргументима који су произлазили из критике тадашњих буржоаских западноевропских друштава. ⁸⁾

Под притиском стварности, и у овом комплексу конзервативних идеја које су се тичале народа, нашли су се неки елементи који су показивали тражење нових формула, а не само репродуковање традиционалних. Модел народа је добивао »отворенији« карактер, није био ограничен на изразит и једнозначан начин на једну од постојећих друштвених класа или слојева. Једни су обухватили њиме поред племства и »оплемењен народ«, други су елиминисали из »народног племства« земљопоседнике и аристократе – који су се одрекли ослободилачких тежња. Нису га везали на изразит и једнозначан начин за одређену непроменљиву друштвену структуру. Осим тога, желећи да се Пољска врати у давне границе, умањивали су улогу националних посебности слабијих народа – који нису имали властите државне традиције (тј. »неисторијских«). Због тога су главним премисама националне посебности сматрали језик, историјску традицију (у различитој мери идеализовану), веру и народне обичаје. Истовремено сам појам нације – у духу »просвећености« – добивао је правно-политички садржај и поистовећивао се или тесно везао са државном организацијом. ⁹⁾ Тај доста диференцирани модел нације подлегао је оштрој, врло занимљивој конфронтацији у току 30-годишње делатности политичких агената странке у балканским земљама – Молдавији, Влашкој, Бугарској, Хрватској и Војводини, а пре свега и најдуже – у Српској Кнежевини, у Добруци и Истанбулу. Сваки од народа који су тамо живели имао је друкчију друштвену структуру, веома различиту прошлост и актуелну политичку ситуацију, готово сви су (изузев Бугара) били раздељени унутарњим државним границама и – мање или више – били су под туђом влашћу (Турске или Аустрије). Водили су борбу за потпуно национално ослобођење. Грци су у великој мери, а Срби и Румуни у мањој, већ добили слободу; али још је било далеко до стварања независних општенародних држава. Међутим, интензивно су се развијали програми и идеологије балканских националних покрета у којима су се испољавали и снажни просветитељски елементи. ¹⁰⁾

Делатност у тој компликованој посебној балканској стварности дозвољавала је »Хотелу Ламбер« да потпуно покаже све своје теоретско-ап-

7) J. W o g o n i c z , *Rzecz o monarchii*, с. 14, 16 – 21, 24, 56; К. Сјенкијевич Јоакиму Лелевелу, Париз 31 III 1858, »Korespondencija J. Lelewela z K. Sienkiewiczem, Познањ 1872, с. 27.

8) Види: Нота Чајковског I X 1844, Чарт. IV 5412, с. 426.

9) W . Z a m o y s k i , *Glos* (на јавном годишњем заседању фундатора Друштва трећег маја) Париз 1844, с. 3; A. W a l i c k i , *Rosyjska filozofia i mysl spoleczna od oswiecenia do marksizmu*, Варшава 1974, с. 69 и 121.

10) С . B o d e a , *The Romanian's Struggle*, Букурешт 1971, с. 122, 126 – 129; X. Кохн, оп. цит., с. 534 – 551; J. S k o w r o n e k , *Polityka balkanska Hotelu Lambert 1832 – 1856*, Варшава 1976, и: *Swiat balkanski – modyfikacja i konfrontacja myśli oswieceniowej* (у оквиру) *Wiek XVIII – Polska i swiat*, Варшава 1974, с. 169 – 174 (овде такође основна литература).

страктне, идеолошке основе. Недостатак реалних снага (које би омогућиле реализацију програма у коме би истовремено захтевали одустајање од једног дела својих идеја) и слабо познавање балканских реалија учинили су да је Балканско полуострво било постало острво Утопија. О атрактивности »балканског програма« није одлучивала солидна и детаљна анализа тадашње стварности и политичких могућности него општа мишљења о питањима нације и политике која су решавала конкретан, рационалан модел својеврсних »оптималних политичких решења«. И тако – поред дипломатско-политичких облика – можемо се потурудити да реконструиремо на тој основи многе компоненте страначке идеологије, а пре свега питање нације.

Главни инспиратори акције »Хотела Ламбер« на Балкану 40-тих година XIX века већ су на почетку балканске делатности странке још више диференцирали горе поменуте концепције нације. Осим Чајковског, у тој групи су се нашли Лудвик Звјерковски (Ludwik Zwierkowski) Франђишек Зах (Franciszek Zach) и Лудвик Бистшонови (Ludwik Bystrzowski). Звјерковски је онда био скептичан у односу на неке идеје странке (пре свега на концепцију »краља де факто«), а представљао је у тој групи посебну левицу – критицизам с великом дозом демократизма. Зах – Морављанин, ентузијаст »словенске идеје« био је представник словенофилства. Бистшонови – најближи Чајковском – све је гледао с перспективе припреме оружане борбе за независност Пољске, али – друкчије него Чајковски – гледао је и оцењивао балканску стварност са дистанцом, извана. Чајковски је најјаче и најлакше успостављао везе с представницима балканских народа. Сачувао је посебно гледиште, карактеристично ваљда за многе људе пореклом из »народног граничног подручја«. Хтео је истовремено припадати пољскоме и украјинскоме народу, па је често проповедао стихијско, али недоследно словенофилство. Радо је наглашавао заједничке елементе који су везали суседне или сродне народе, а не оно што је доказивало њихову различитост и посебност. Али његова делатност на Балкану била је све више јалова, а његове везе с Пољском су ослабиле, и тада се продубљивао често веома рационалан, али и тенденциозан критицизам према пољском народу, а постепено и према другим народима.¹¹⁾

Подједнако су се у мишљењу те четворице (као и у спорадичнијим изјавама других активиста странке) испољавале конзервативне тенденције. Пишући о балканским нацијама, већина тих идеолога примећивала је у њима непроменљив квалитет (који се реализовао у историји) и у потпуности га изводила из историјских традиција.¹²⁾

Због недостатка таквих традиција спремни су били сматрати основним елементом »духа народа« конзервативне политичке и друштвене тенденције »примењене потребама народа који нема ни прошлости ни традиција.«¹³⁾ Изненађује да је то било речено о народу тако историјском као што су Грци! Ваљда се то може сматрати доказом просветитељског, рационалистичко-утилитарног става и мишљења да у случају драстичног и дуготрајног прекида историјског континуитета и чврсте цивилизационо-култур-

11) Извештај Чајковског Влади 24. I 1849, Чарт, рукопис II 5495, с. 89

12) На пример извештај Чајковског 26. VII 1845, Чарт, рукопис II 5489 с. 86; Види: *Polska myśl filozoficzna i społeczna 1831 – 1864*, Варшава 1873, с. 22.

13) Замојски Чарторискоме, Атина 30. X 1847, »*Jeneral Zamoyski*« књ, V Познањ 1927, с. 33; сличне сугестије предлагао је понекад Зах у односу на Србе (извештај Заха Влади 30. XI 1844, Чарт, IV 5391, с. 631)

не везе са Европом – није више могуће надовезивање на властиту традицију.

Активисти странке Чарториског истицали су универзалистичке правно-државне елементе. То је произлазило у великој мери из обавезе темељне изградње државне и друштвене структуре балканских земаља под Турском, што би једино гарантовало национални развој и осавременило његову друштвену, привредну и политичку базу. Улога и функција државе нису овде биле одређене искључиво циљевима народа. Држава и нација су биле два посебна, узајамно повезана али самостална бића. Међутим, прво је било сматрано као (ако се може тако рећи) реалније, као одлучујуће о месту човека у друштву, о ситуацији нације, а чак и о садржају националне свести. Просветитељски програм стварања нове државе, који је проповедала групација Чарториског, био је сасвим супротан концепцији друштвеног договора. Уводна етапа тог плана било је организовање армије – као прве основне чврсте монархијске власти. Власт би требало да гарантује нормално функционисање друштва и личну слободу појединаца – путем ликвидације унутрашње анархије, увођења прогресних цивилних закона, а исто тако »разних елемената просвете, трговине и индустрије«. Тек одозго организована држава може постепено проширити своје границе на целу територију одређене нације, а у даљој перспективи чак створити око себе федерацију сродних нација.¹⁴⁾

Исто тако сугестије упућене новим балканским државама, већ постојећим али које су интензивно градиле своју правно-административну структуру, имале су много заједничких тачака с поменутим програмом. На првом месту нашао се захтев учвршћења и наслеђивања монархијске власти, а исто тако развој државног апарата по узору на западноевропске државе (али с доминацијом властите традиције у политичком животу и васпитању младе генерације). Према својој идеји краљ Замојски је – слично као француски конзервативци на прелому XVIII/XIX века – предвиђао да се придобију »ниже класе путем давања њима ширих политичких права« и да се то искористи за учвршћење монархије.¹⁵⁾

Почетна доминација државне проблематике у следећим годинама је уступала место питањима других облика живота и уобличавању нације – развоју националне просвете и културе, посебној црквеној организацији, учешћу локалне администрације. Агенти »Хотела Ламбер« изменили су делимично своје мишљење на тему велике улоге државе,¹⁶⁾ пошто су се срели с лошим функционисањем турске државе и видели тешкоће које се не дају превладати у стварању властитог државног апарата балканских народа – који су били под влашћу султана или Хабсбурга. Активисти, који нису били одлучни конзервативци, наглашавали су обавезу развоја националне свести и потребу активисања нације путем локалног самоуправљања и га-

14) »Resumé« 6. VI 1841, Чарт. IV 5410, с. 269, 285; ширење умерене »идеје прогреса« и брзог привредног развоја требало је служити издвајању посебних народа и на тај начин да се супротставе њиховом панславизму.

(Zwierkowski: »Panslawisme«, 1843, Чарт. IV 5411, с. 429).

15) Замојски Чарторискоме 25 VI 1845, »Jeneral Zamoyski«, књ. IV с. 375; извјештај Заха 2 IV 1843, Чарт. IV 5390, с. 89; и исти аутор »Comment jätends ma mission dans les pays slaves de la Turquie«, август 1843, ибид. с. 19 и 23.

16) Чајковски Чарторискоме, 27 VIII 1841, Чарт. IV 5410, с. 425; извјештај Чајковског 26 I 1846, Чарт. II 5490, с. 112, Влада Кошћелскоме (Kościelski) (наследнику Чајковског у Истанбулу) 27 X 1851, Чарт. III 5677, с. 142.

рантовања могућности да се изрази јавно мњење. Признавали су једино да је функција државе чинилац који олакшава или поспешује национално-стваралачке процесе, а чак и то да постоји могућност развоја тих процеса без доминантне интервенције државе и решавања правно-државних проблема.¹⁷⁾

Народни препород (револуција 1848) и пораз националних покрета у годинама 1848 – 49 били су следећа, веома битна етапа конфронтације погледа »Хотела Ламбер«. Чарториски и његови сарадници посматрајући диференциране националне покрете Словена и Румуна, који нису имали доста еластично и свесно водство а исто тако одређеног програма независности – почели су опет стављати нагласак на значај државе. Чак су сматрали да сама држава може створити националну заједницу међу народима који се разликују »расом« и језиком, ако ови народи нису још изборили одређену националну свест. У мањим народима, у случају да ова свест већ постоји, признавали су само потребу гарантовања услова за слободни развој или потпуних права у оквиру федерације под руководством нације која је и досад владала.¹⁸⁾ Враћали су се у великој мери пројектима федерације које је предлагао Чарториски у Наполеоново доба, а којима је порекло просветитељска мисао.¹⁹⁾

Концепција асимилације балканских народа у оквиру Турске је представљала пример улоге вере у улогу државе, вере која је произлазила из разочарања због балканских националних покрета. У идеологији »Хотела Ламбер« њу је покушавао увести Чајковски. Заступало се становиште да Porta може интегрисати поробљене народе на исти начин на који је то учинила француска влада према свим провинцијама своје земље. Довољно је за то што се структуре које произлазе из освајања замене складном коезистенцијом разних народа, раса и вера. Закон који гарантује пуну једнакост свима становницима државе и увођење војне обавезе хришћана створиле јединствени национални осећај.²⁰⁾ Захтев војне обавезе, који су много пута понављали активисти »Хотела Ламбер«, имао је велику улогу у идеологији. С једне стране, била је то последица племићке доктрине, која је везала права и привилегије у држави (у нацији) с обавезом њене заштите, а са друге – резултат модерног схватања о интеграционој улози армије и војне

17) Извјештај Заха 3 X 1845, Чарт. IV 5392, с. 1186, 1190 (»il faut marcher pratiquement dans la voie des libertés nationales, d'auteurs libérés ne sont pas compris«), извјештај Чајковског 14 XI 1848, Чарт. II 5494, с. 948) »код Словена је националност много више цењена него принципиум и либералне реформе«).

18) Инструкција Чарториског Болмину 2 X 1848, Чарт. IV 5423, с. 1188 слично: *Les Slaves d'Autriche*, Париз 1861, с. 52; F. Wollman, *Slavism and antislavism* Праг 1968, с. 202, 205 Види: Концепција Енгелса о тако званим »неисторијским нацијама која је била створена као последица 1848 – 1849 године (J. J. Wiatr, *Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej*, Варшава 1969, с. 36).

19) J. Skowronek, *Antynapoleonskie koncepcje Czartoryskiego*, Варшава 1969, с. 50 – 54 и др. У почетној фази балканских акција концепције федерације биле су представљане веома опрезно и искључиво у односу на етнички блиске народе, на пример извештај Заха 2. IV 1843, Чарт. IV 5390, с. 39; Види: *Kilka słów o braterstwie słowiańskim*, »Kronika Emigracji Polskiej« књ. II: 1834 – 1835, с. 244 (критика тенденција к стварању државних наднационалних органа, пошто недостаје у њима кохерентних елемената у политичким замишљанима и тежњама).

20) Нота Чајковског Порти 1 VI 1850, Чарт. IV 5669, с. 205; Види: B. Lewis, *Narodziny nowoczesnej Turcji*, Варшава 1972, с. 13 (до половине XIX века није постојала национална турска свест, а доминирао је осећај припадности једној држави и заједници ислама).

обавезе, али заобилажењем питања националног карактера државе и армије. Чајковски је на неки начин променио мисао пољске просвећености да нација мора да се брани – говорећи да ће заједничка одбрана државе – створити осећај националне заједнице.²¹⁾

Исто тако дубоке промене су произашле у схватању критерија и граница националних посебности. Представници »Хотела Ламбер«, одмах после уводног сусрета с балканском стварношћу, признали су да језик и вера имају овде многострану улогу. Разлике у вероисповести, а чак и у религији, стварају поделе унутар појединих нација (нарочито Хрвата и Срба) и нису увек критериј који одваја поробљене народе од поробљивача (хришћани и муслимани у Турској). Где се религиозне поделе одвијају унутар нације, тамо се активисти »Хотела Ламбер« изјашњавају за смањење улоге верског чиниоца и за стварање осећаја националне заједнице изнад ових подела. Сматрајући – изузев неколико изузетака – (Замојски, после Валеријан Калинка) – питања религије на утилитарно-просветитељски начин, трудили су се да се црквена организација искористи у националном покрету. Од клера – особито нижег – они желе да учине иницијатора и организатора народног покрета умереног, али масовног карактера; уз помоћ свештенства желе исто тако развијати народну просвету. Њихов занос католичким мисијама постаје слабији, а кад су констатовали верност већине народа православљу, спремни су подржавати борбу за признање њеног националног карактера. С обзиром на врло ниску националну свест становништва, баш у тој борби сматрају обавезну почетну етапу националног покрета²²⁾, мада не престају тежити да се у развој просвете и националног покрета укључи и католички клер. Међутим, никако они не налазе никаквих национално-стваралачких могућности у исламу.

Осим тога и националном језику који се тек стварао у модерном облику, приписивали су неку стваралачку улогу али само у случају народа који су се потпуно разликовали од својих суседа (Румуни и Јужни Словени-у односу на друге народе). У оквиру јужнословенског света активисти »Хотела Ламбер« су видели у тој области више сличности него разлика. И ако су неки (на пример Зах) констатовали да има јаких језичких посебности, оцењивали су да је то чинилац који смањује јединство суседних нација – нпр. Срба и Хрвата, или пак Чеха и Словака. Сличност словенских језика је била главни аргумент у захтеву словенске везе или заједнице у било каквој форми.²³⁾

У тој ситуацији сарадници Чарториског почели су стављати већи нагласак на домаће обичаје, историјску традицију и најзад – на широко схваћен национални карактер. Истицали су потребу популарисања властите историје, али у пракси су се организовали на експонувању традиције сарадње, а особито – просветитељских аналогича у историјском развоју Пољске

21) Извештај Заха, 6. I 1844, Чарт. IV 5390, с. 191; инструкција Чајковског Звјерковскоме 18 IV 1844, Чарт. IV 5411, с. 547.

22) Z w i e r k o w s k i, »Sur l'avenir des Slaves meridionaux«, 29. XI 1842, Чарт. IV 5410, с. 766; извештај Заха 6 I 1844, Чарт. IV 5390, с. 178.

23) Извештај Заха 1. VIII 1845, Чарт. IV 5392, с. 882; меморијал Звјерковског 6. X 1842, Чарт. IV 5410, с. 721.

Међутим, париска група која је руководила целом акцијом, према панславистичким иступима неких представника странке баш је наглашавала посебност између словенских народа такође у области језика («Trzeci Maj» 15. VII 1840, с. 130);

и појединих балканских земаља.²⁴⁾ Просветитељско-либерална група с кнезом Адамом на челу задржала је ипак – особито после 1849. године – знатну дистанцу према историјској традицији. Изразито се супротстављала тежњама реакционарних тумачења те традиције, које су могле постати објашњење реакционарних потеза или потеза који су тежили учвршћивању туђе власти над нацијама.²⁵⁾ Међутим, представници конзервативних тенденција признавали су да је историјска традиција важан аргумент у корист права нације на независност и детерминанта дањег развоја нације.²⁶⁾

Исто тако, становиште активиста »Хотела Ламбер« у питању националног карактера није било једнако. Представници умерено-демократских тенденција, према романтичном схватању, видели су искључиво – носиоца чисте традиције и »националног духа« у простом народу. У комплексној особина од којих се састоји »национални дух«, или можда његов морални лик, увек су примећивали стихијску љубав слободе и властите посебности, стварни демократизам, поштење, национални понос, храброст и сл.²⁷⁾ Више пута тражење главних особина нације сводило се на показивање заједничких црта с пољском нацијом или на показивање постојања, у већој мери него у другим народима, неких универзалних особина (искреност, пријатељство, осећајност).²⁸⁾

Последица ове идеализације балканских народа (у ствари само словенских) је била резултат потребе систематичнијег примењивања туђих узора у даљем развоју тих народа.²⁹⁾ Постепено учвршћивала се и негативна оцена западноевропских друштава (или друштвено-привредних пољских недостатака), која је била продубљивана разочарањем политиком западних великих сила. Ова оцена се обликовала примајући конзервативно-племићки или демократско-независни став, евентуално била је полазна тачка за потпуну негацију западне цивилизације – којој се супротстављала боља, услађена са природом словенска цивилизација, а понекад чак и турска.³⁰⁾

-
- 24) (Czartoryski?), »Article du Polonais de l'avenir de la Russie et de l'Europe, 1838 (?), Чарт. Евиденција, »Memoriały i noty 1831 – 1840«, извештај Чајковског, 16 VII 1845, Чарт. II 5489, с. 86; Влада Кошћелскоме 17. IX 1851, Чарт. III 5677, с. 95.
- 25) Влада главном агенту 7. XI 1851, Чарт. III 5677, с. 148. Чарториски, а још више Звјерковски, репрезентовали су »грађански историцизам« тражећи у историјској традицији националну, друштвену и политичку афирмацију умереног националног покрета. (Види: Д. Ђорђевић, *Улога историцизма у формирању балканских држава XIX века* (у оквиру) Зборник филозофског факултета, књ. I Београд 1968, с. 309 и др.).
- 26) Замојски Решид-Паши, 2 IX 1847, Чарт. IV 5431, с. 65.
- 27) Извјештаји Звјерковског 14 VII и 1 X 1842, Чарт. IV 5410, с. 671 и 717; Извјештај Грегоровича, Загреб 2 V 1849, Чарт. IV 5426, с. 518.
- 28) Јанковски (Janowski) Духињскоме (Duchinski) 28 IV 1850, Чарт. IV 5669, с. 513.
- 29) »Из очевидног искуства видимо да ништа егзотично у својој првобитној снази се не може присвојити, да би се морални облик нације требао испрести само из њених нарава припремљених животом њеног духа, њене националности, њене историје, њених обичаја и религија. Извесно време може подлећи овом импулсу који га зове у живот, али може црпсти своје снаге у тим изворима само дотле, док народ не угледа потребу (изградње) нових и чвршћих основа.« (Звјерковски Замојскоме (1839), Чарт. IV 5410, с. 96) Слично – апологија »грађанства« које је ницало из историјске традиције и националних обичаја (релација Звјерковског о Србији за »Journal des Debats« 4 IX 1842, Исто, с. 695.
- 30) Чајковски Чарторискоме (1841) Чарт. IV 5379, с. 101; Бистшонови (Bystrzonowski) Чарторискоме 23 II 1849, Чарт. IV 5425 с. 857.

Разноврсност погледа активиста »Хотела Ламбер« показивала се и у темељном питању друштвене базе национално-стваралачких процеса на Балкану. Звјерковски је видео ову основу у »простом народу«. Чак и ако народне масе, због превеликог насиља, још »националности ни слободе не осећају и не разумеју« – ипак у њима »треба тражити људе са пожртвованошћу ... пошто се могу купити, само у вишим (друштвеним класама) – а предају се онима који више поклањају«. ³¹⁾ Други активисти »Хотела Ламбер«, са кнезом Адамом на челу, ограничавали су улогу народа само на чување »осећаја расног достојанства«. ³²⁾ Егалитариој замисли иације супротстављали су њен класни модел, који произлази из раслојавања друштва или неједнакости улога у процесима стварања и развоја нације. Улогу хегемона нације хтели су поверити племству, с владајућом »националном династијом« на челу. Посматрања балканских реалија брзо су довела до закључка да реализација тог захтева иије могућа – због однорођивања или националне индиферентности већег дела племства, а још чешће због потпуне ликвидације тог слоја у прошлости од стране Турске. ³³⁾

То је агенте кнеза Адама одвело до тражења друштвених група које би примиле на себе функције водећег друштвеног слоја у развоју нације. Само је Зах видео могућност да, због недостатка племства, ову улогу одигра буржоазија која се тек почела рађати. ³⁴⁾ Други су хтели створити »црквену аристократију« (или интелигенцију са основом у учитељском кадру) – путем борбе за еманципацију православне цркве и развоја националне просвете у словенским земљама. ³⁵⁾

Ипак би просвета била подређена националним циљевима једино у почетним етапама, или у случају неопходности супротстављања спољним васпитним узорима (који су били сматрани као негативни). У условима нормалног, мање – више напредног развоја нације (нпр. у Србији) просвета би требало да добије утилитарнији карактер како би служила процесима унификације народа и савладавању регионалних партикуларизама. ³⁶⁾

У својим концепцијама нације »Хотел Ламбер« је драстично редуковао друштвену проблематику. Неки од његових балканских активиста хтели су сачувати или васпоставити племство, признајући самосталну улогу државе у креирању и еволуцији друштвених структура. ³⁷⁾ Додуше Чајков-

31) Извјештаји Звјерковског 3 V и 14 VII 1842, Чарт. IV 5410, с. 616 и 671; умереније Зах (извјештај Заха, 31 XII 1845, Чарт. IV 5393 с. 820) и Бистшоноовски (Дневник Бистшоноовског I III 1849, Чарт. Евиденција, рукопис 1221).

Али конзерватиста Замојски одушевљавао се на други начин: »колико врлина у себи сакрива просто, *недирнуто сусретом са влашћу* (нагласио је Ј. С.) турско племе« (дневник Замојског, »Jeneral Zamoyski«, књ. V, с. 297).

32) Влада Чајковскоме 27 IX 1848, Чарт. IV 5423, с. 1083.

33) L. W y s t r z o n o w s k i, *Sur la Serbie*, Париз 1844, с. 11; извјештај Чајковског 27 X 1841, Чарт. IV 5411, с. 35. Доследну апологију (чак и поисламљеног босанског племства) један од агената завршава страсном филипиком: »Махмуд је погубио јањичаре и наследно отоманско племство и шта је измислио? Од обућара и столара направио је мајсторе, износио је демократизам (sic), наследне титуле је поништио али тај обућар пљачка благо, пошто још никад није видео толико злата плаши се Руса јер његових снага није могао савладати шилом и чекићем, подносио је политичке шамаре јер је пре много пута био пуки сирмах«. (Michal Budzyński) Михал Будињски брату 17 IX 1848, Чарт. IV 5423, с. 1101)

34) Извјештај Заха 12 VII 1847, Чарт. III 5394, с. 128.

35) Нота Чајковског 1 X 1844, Чарт. IV 5412, с. 426.

36) Извјештај Заха 6 I 1844, Чарт. IV 5390, с. 181; Влада Чајковскоме 7 III 1850, Чарт. III 5436, с. 64.

37) Извјештај Чајковског 6 IX 1845, Чарт. II 5489, с. 261.

ски се радо користио најједноставнијим формама агитације и представницима »доњих друштвених слојева«, да се приближи народу, али целу националну завереничко-пропагандну акцију на Балкану је сматрао као ефикасни антидотум за »ружну завист и републиканске ругобе које су довеле Пољску к пропасти.«³⁸⁾ Једино Зах – вероватно због раније сарадње са Лавелом – био је представник теорије првобитне народне власти у целом словенском свету, али није из тога изводио никакве конкретне захтеве.³⁹⁾

У току револуције 1848. »Хотел Ламбер« још је прихватао реформе увођене властитим снагама балканских народа (пре свега аграрне реформе), али је изразито препоручивао да главни циљ постане борба за независност, а не »подржавање Француске«, то значи револуције.⁴⁰⁾ Чарториски је оправдавао демократске тенденције само као »неопходност епохе« која је била изазвана »упорношћу и често неправедношћу влада, особито северних« и проповедао је потребу да се национални покрети утемеље на »принципима религије, рада, власти, послушности и праведности, на које су заборавили народи и због тога пали су у несрећу.«⁴¹⁾

Као најважнији, често једини начин деловања државе на друштвени и унутрашњо-политички напредак, »Хотел Ламбер« је почео сматрати привредни развој земље. Економски успех појединаца и друштва могао је најбоље служити слабењу незадовољства и децентралистичких тенденција унутар државе или учвршћивања веза које су излазиле изван оквира нације и које су на неки начин замењивале унутрашње, националне везе, везе које су обухватале балканске народе Турске или Јужних Словена.⁴²⁾ Али пре свега путем стварања чврсте и задовољне »средње класе« требала је елиминисати друштвене потресе и радикалне тенденције у националним покретима.⁴³⁾

У првим годинама своје балканске делатности »Хотел Ламбер« – према основним концепцијама кнеза Адама – трудио се да наговори конзервативне легитимистичке енглеске и француске политичаре да приме начела слободе сваке нације (која произлази из права природе и изразито ојачања националних покрета на Балкану и у целој Европи) сваког народа као основу међународних односа.⁴⁴⁾ То ново начело требало би заменити владајући у досадашњој политици принцип »мира који има легалне форме« (то значи таквог који не изазива брутално претварање унутрашњих структура поробљене нације од стране победника) и принципе »деструктивног освајања« (које је тежило унификацији поробљених народа с владајућим).⁴⁵⁾

38) (C z a j k o w s k i), »Nota dla jadacego na Ruś«, (пролеће 1844), Чарт. IV 5487, с. 131.

39) Извештај Заха 31 XII 1846, Чарт. II 5393, с. 820; Види: F. W o l l m a n, *Slavismy*, с. 225.

40) Влада Чајковскоме 27 IX 1848, минута, Чарт. IV 5423, с. 1085

41) Влада Дроздовскоме (Drozdowski) који је руководио политичком агенцијом »Хотела Ламберт« у Истанбулу (27 IX 1853, Чарт. III 5679, с. 6; Чарториски Замојскоме 7 I 1850, »Jeneral Zamoycki«, књ. V, с. 302

42) (Czartoryski) (Чарториски Решиду, после 21 VIII 1839), копија Чарт. Ев. »Memorialy i Noty«, Меморијал Заха (1844), Чарт. IV 5390, с. 15-17.

43) Звјерковски Садику (Чајковскоме) 27 I 1853, Чарт. IV 5399, с. 92; Влада главном агенту 7 VIII 1851, Чарт. III 5677

44) L. B y s t r z o n o w s k i, *Sur la Serbie*, с. 2.

45) (L. Z w i e r k o w s k i), *Réponse à Mr E. de Girardin suivie de quelques mots*, Pariz 1855, с. 16 (Czartoryski), »Consideration sur une crise en Europe« 1848, Чарт. III 5368, с. 46.

Под притиском тадашње ситуације на Балкану и политике великих сила, Чарториски и његови сарадници почели су одустајати од бескомпромисног проповедања постулата пуне независности сваке нације. Концепције нације у односу на балканске земље биле су обogaћене или радије модификоване преко све јаче експоноване идеје федерације. Истовремено изразито је ослабила веза међу моделима федеративних структура, а темељним начелом пуне слободе и посебности сваке нације. Почетни захтев федерације народа веома блиским етничким поретком (Јужни Словени) од краја 40-тих година је био замењен предлозима федерације земаља повезаних једино државно-политичким заједницама, која је била пред вековима натурална путем освајања. »Хотел Ламбер« је редуковао још више тај програм, желећи једино да »освајању путем деструкције« супротстави »еманципацију путем конзервације«, тј. постепених компромисних уступака без основне промене структура постојећих многонационалних држава.⁴⁶⁾

Једна од главних основа федерације нације било је пољско словенофилство, које је у тим годинама доспело до свог врхунца. Активисти »Хотела Ламбер« веровали су да ће с обзиром на своје историјске традиције и националне и цивилизацијске вредности »Пољска као најплеменитија сестра у словенској породици бити водитељица у великој борби за права и независност побратимских народа«. ⁴⁷⁾

Истовремено су се супротстављали панславизму као идеологији која тежећи стварању јединствене словенске државе неће гарантовати »националност сваког од словенских народа« и онемогућиће утицај универзалнијих »племенитих идеја човечанства и цивилизације на те народе«. ⁴⁸⁾

Раније поменути садржаји, а пре свега модификације идеја »Хотела Ламбер« повезане с проблематиком нације, биле су доказ да јача криза која је била изазвана сучељавањем првобитних идеолошких примеса с балканском стварношћу. Свакако, притисак те конфронтације на поједине центре странке није био једнако снажан. Због тога париска »централа« групе – »влада« сачувала је веома стабилне принципе концепције нације⁴⁹⁾ претварајући под утицајем актуелних захтева међународне политике готово искључиво програм федерације, када су њени представници на Балкану темељито променили тај чинилац идеологије. Већ се у првим годинама балканске делатности показало да првобитна, романтична идеализација одлика и духа нације не одговара стварности и – што је важније – не може бити основа за практичну и успешну политичку акцију. Слика националних структура и национално-стваралачких чинилаца постаје конкретнија, али и више се компликује. Запажене већ после првих опсервација неке слабости националних покрета на почетку не подривају оптимизам пошто преносе национални покрет на странци ближи пут рационалистичко-просветитељских акција и дипломатских потхвата. Према основним начелима

46) Извештај Заха 31 I 1845, Чарт. IV 5392, с. 138; Czartoryski »*Caractère du peuple français et l'influence qu'il exerce sur les autres pays*«, 1852, Чарт. IV 5594, с. 47 и 53.

47) »Trzeci Maj« 23 I и 21 II 1840, с. 26., 46; види: A. Zielinski *Naród*, с. 52-66, В. Piotrowski *Delegacja wielkopolska na Zjeździe Słowiańskim w Prazde*, »Научне свеске Универзитета Адама Мишкијевича у Познању«, серија »Historia«, свеска 6:1964, с. 103.

48) »Trzeci Maj« 30 VII 1842, с. 359, види: H. K a h n, *Panlawizm*, с. 6, 32-35.

49) Нпр. поред критичких примедби агената на тему нивоа националне свести балканских народа »Влада« је видела »ватру љубави према отаџбини раздражену великом властитом љубаљу и личном уображеношћу у вишим класама, а великим осећањем расног достојанства у простоме народу« (Влада Чајковскоме, 27 IX 1848, Чарт. IV 5423, с. 1083.).

идеологије странке дозвољавају продубљавање компромиса националног покрета, дозвољавају велику еластичност концепције нације зависно од актуелних политичких потреба, а што је најважније – ојачавају наду за идеолошко и морално-политичко предвођење Пољске (а конкретно »Хотела Ламбер«). Чак и тенденцијски преувеличаван недостатак класе – хегемона националног покрета и низак степен националне свести балканских народа воде оптимистичноме закључку – да ће у тој прилици инспирације странке Чарториског дати стоструки плод, и да ће тиме странка добити верније партнере, који ће бити лансирани као вође покрета као и да дозволе странци да се неки елементи свести и особине нације обликују према циљевима и идејама »Хотела Ламбер«.⁵⁰⁾

Те наде и политички рачуни чине да у сучељавању с балканском стварношћу групација Чарториског не покушава извршити темељне ревизије своје првобитне замисли о нацији. Уместо тога, тражи посредна решења – диктирана конкретним, актуелним политичким циљевима. Групација Чарториског не одриче начело пуне слободе и независности, него у пракси : у односу на балканске народе – захтева културно-административну аутономију, тумачећи то непотпуном индивидуалношћу или ниском свешћу већине нација. Али ипак, следеће умерене политичке и културне иницијативе – завршавају се неуспесима. Порази су произлазили из потпуног недостатка реалних снага, али продубљивали су тенденције критиковања балканских партнера или идеолошких премиса властитог политичког програма.

Симптоми кризе, која се рађа, идеологије »Хотела Ламбер« у националном питању најраније су се могла приметити у оценама свести и националног карактера, тј. у оној области која је у просветитељско-романтичној концепцији нације одиграла посебну улогу и као што се чинило на почетку – имала је највише шанси за успех. Репрезентанти конзервативних тенденција почели су све јаче наглашавати низак степен националне свести и преувеличавати негативне особине »националног карактера« балканских народа (плашљивост, неповерљивост, пасивно подношење неправедности и насиља). Од идеализације и одушевљења брзо су прелазили на тенденциозну критику, или чак на презир, често с окусом западњаштва.⁵¹⁾

Почињали су наглашавати доминацију свог националног егоизма или потребу стварања јединствене државне свести која би везала народе предање једној власти.⁵²⁾ Други, расположенији за умерени либерализам, много рационалније су оцењивали прилике. Признајући недовољност снага појединих народа и доминацију регионалне свести, (а не општенационалне), напуштали су концепцију независности нација у корист различитих форма политичког словенофилства и компромисних пројеката ограничене слободе појединих нација у оквиру федерације.⁵³⁾ Један део активиста који су при-

50) »Trzeci Maj« 5 III 1842, с. 242.

51) Вјелогловски (Wielogłowski) Замојскоме, 16 IV 1844, Чарт. IV 5413, с. 271; извјештај Жуковског (Zukowski) о Румуњима, 26 IX 1853, Чарт. IV 5600, с. 636.

52) Духињски (Duchinski) Замојскоме 13 VII 1850, *Handelsman, Ukrainiska polityka Czartoryskiego*, Варшава 1936, с. 145.

Будињски (Budzynski) Замојскоме 7 I 1846, Чарт. IV 5451 (пројекат претворења Татара и подунавских Козака у преторијанце краљевске власти Чарториског!), нота Чајковског I III 1850, Чарт. IV 5669, с. 204

53) Види: F. W o l l m a n , *Slavismy*, с. 224-226 и др.; извјештај Заха, 31 I 1845, Чарт. IV 5492, с. 113; Грегорович (Gregorowicz) Звјерковскоме, 26 V 1849, Чарт. IV 5426, с. 877.

падали тој групи (Звјерковски, Бистшојовски – а понекад и кнез Адам) сачувао је своју симпатију према балканским народима. Признали су, ипак, немогућност реализације својих концепција, а кривицом за њихов пораз у том тренутку су оптерећивали западне велике силе и Турску.⁵⁴⁾ Осим различитости позитивних програма, целу је ту групу спајао антиокцидентализам који је произлазио из сучељавања националних идеја странке са балканском стварношћу, а пре свега с њеним детерминантама у сфери међународне политике.

Ипак је, углавном, у странци Чарториског наступало брзо и потпуно разочарење посебним моделом и политичко-друштвеним структурама балканских народа. У томе се испојила слабост романтичних елемената у идеологији »Хотела Ламберт«. Почетни ентузијазам, који је био површан и мирисао на просветитељски сентиментализам, уступио је место критици – која је произлазила из мање-више свесног супротстављања балканским структурама универзалнијег модела нације која ниче из просветитељске мисли, а у неким елементима из западних узорака или идеализације пољског народа. Само је један чинилац остајао непроменљиво романтичан. Подједнако ентузијазам и критика произлазили су из признања да су моралне врлине (подједнако индивидуалне или још више целе заједнице) једна од главних основа нације. Међутим, национална посебност и њена апологија играле су у идеологији групације Чарториског малу улогу. Знатно мању него у умерено-демократској мисли. Али, за разлику од свих струјања демократске мисли, експонување националне специфике било је у конзервативној мисли »Хотела Ламберт« заштитна баријера пред превише универзалним моделом у којем су се могле сакрити прогресивни садржај и револуционарни појам нације.⁵⁵⁾

У поменутој концепцији нације превладавали су елементи умерене просветитељске мисли, који су били модификовани конзервативним постреволуционарним тенденцијама. Они су се испојили у односу на питања државе и друштва, привреде и Цркве, а такође и у доминацији рационалистичког и утилитарног става. Под утиском балканске стварности и романтизма, политичка мисао странке Чарториског била је обогаћена на почетку његових балканских акција. »Хотел Ламберт« је укључивао у словенофилство захтеве умерених реформи које су тежиле к учвршћивању балканских земаља и смањењу дистанце између њих и Запада. Конкретне садржине које су испуњавале визију нације, а које су произлазиле из балканских опсервација, нису остале одвише богате (што је вероватно произлазило у истој мери из доминације просветитељских тенденција у идеологији странке, као и из слабог познавања и специфике балканских народа који су се тек родили).

Међутим, конфронтација с балканском стварношћу и потребе политичке делатности убрзавале су еволуцију у схватању нације, а пре свега су продубљивале идеолошко-политичке разлике у странци. Биле су оне много веће и темељитије него су то досада сматрали историчари. Ова размишља-

54) »Створили смо сами себи теорију Словенства и видели смо националност тамо где је је била само пучка народност (Ј. С.). Ни Пољска, ни европска ствар не може се данас ослањати на Словене који су премало развијени да би се могло на њих активно рачунати. Она снага се покаже, кад уз помоћ времена и јаког старања, може се развити на простоме путу« (Бистшојовски Чарторискоме, 6 VI 1849, Царт. IV 5426, с. 887).

55) Види: J. Wogonicz, *Rzecz o monarchii*, с. 15.

ња показују да постоје најмање три посебна делимично-антагонистичка става (консеквентан конзерватизам Замојског, либерално-конзервативан просветитељски став Чарториског и умерени демократизам Звјерковског и деломично Бистшоновог).

Слабост и порази балканских националних покрета и неуспеси у борби за превагу утицаја у земљи – продубљивали су критицизам активиста »Хотела Ламберт« у односу на улогу коју може одиграти национално питање у најближем периоду.⁵⁶⁾ Доста јединствена визија сложених и победничких националних тежња била је својеврсна утопија »Хотела Ламберт« и била је замењена тенденцијама безобзирног првенства интереса властите нације и још јачег рачунања на политичке реалије, а чак и помирења с њима; слично као и у идеологији већине националних покрета на прелому 40-тих и 50-тих година XIX века долазило је до прелаза од »идејног национализма« према »политичкоме национализму«,⁵⁷⁾ од вере у могућност решења главних проблема међународне политике, путем узимања у обзир потреба свих нација према тежњама к укључењу интереса своје нације у програм постојеће реалне међународне политике, повезано с резигнацијом од изградње њених идејних основа.

Паралелно, а чак и мало раније од крајњег политичког пораза »Хотела Ламберт« на Балкану, долазило је после 1848. године до распада концепције и националног програма – слично као у целој идеологији странке Чарториског.⁵⁸⁾ Од идеје из 40-тих година XIX века остало је једноме делу активиста солидарисање с борбом за слободу балканских народа и мисао на потребу узајамне сарадње тих народа.

Недавним најупорнијим ентузијастима великих идеја остала је горчина потпуне катастрофе. Њу је, међу осталима, изразила и најближа Чајковском Ludwika Sniadecka (Лудвика Шњадецка) пишући: »Ја сам сама раније сањала о златном раздобљу човечанства, о слободи, о уједињењу нација, о ликвидацији рата и његовом уништењу заувек. Прошле су године и данас више у то не верујем. Свет остаје такав какав је, и свет је створен за људе такве какви јесу. Увек ће постојати слободни људи и робови и увек ће бити патње« (...).⁵⁹⁾

56) влада Чајковскоме, 27 II 1847, Чарт. III 5398, с. 63; извјештај Будињског 7 V 1848, Чарт. IV 5452, с. 419.

57) Види: R. V. K a n n, *The multinational*, књ. I, с. XVII, посебна криза у националном питању доживљава у том тренутку (наравно због других разлога (и револуционарна мисао европска) исто, с. 43. J. J. W i a t r, *Naród*, с. 35./.

58) Види: J. F e l d m a n, *Dzieje*, књ. I, с. 289 – 302. Слично »прелаз руског словенофилства из филозофско-утописке етапе к политичној пракси довео је к »остваривању« а такође осиромашењу и смањењу словенофилске идеологије« (A. W a l i c k i, *Rosyjska filozofia i myśl społeczna od Oświecenia do marksizmu*, Варшава 1973, с. 172).

59) Шњадецка (Sniadecka) Бистшоновоме, 18 XI 1859, М. C z a p s k a, »Ludwika Sniadecka«, Варшава 1936, с. 204.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE NATION-KONZEPTION »HOTEL LAMBERT« IN KONFRONTATION MIT DER BALKANISCHEN WIRKLICHKEIT

Der Autor behandelt das Problem, wie sich die Konzeption von der Nation, wie sie die Leute um Fürst Adam Czartoryski hatten, bei der Begegnung mit der balkanischen Wirklichkeit änderte. Nach Vorbildern der Aufklärung geschult und völlig in den Ideen der ihnen zeitgemässen Romantik, sahen sie in der balkanischen Realität Faktoren, die ihren traditionellen Überzeugungen widersprachen. Hier spielten Sprache oder alte staatliche Strukturen, die sie für die konstituierenden Faktoren der Nation hielten, nicht diese Rolle. Die Gläubigkeit schuf Unterschiede in dem, was sie als eine Nation ansahen, und sie war nicht immer Kriterium, geknechtete Völker von Unterdrückern zu scheiden. Besonders im Kontakt mit dem niederen Klerus waren sie bemüht, die Kirchenorganisation im nationalen Geist zu nutzen. Obgleich die polnische Emigration um Fürst Czartoryski nicht eine einheitliche Bewegung darstellte (sie teilte sich in wenigstens drei Richtungen und umfasste so das ganze Spektrum von streng konservativen bis zu äusserst demokratischen Gruppierungen), die Enttäuschung, die sie in der Begegnung mit der balkanischen Gespaltenheit erlebten, war ihnen gemeinsam. Nach dem Misslingen der Revolution von 1848 war das ganz besonders sichtbar.